

оценки роли личности), позволивших, чтобы ошибки и свойства руководящих лиц приобрели такие размеры и вылились в экстремизм. Одним из этих условий была невозможность открытого обмена мнениями, взаимной критики, в том числе и критики взглядов руководящих лиц. Без удовлетворения этих требований нельзя и в будущем избежать косности мышления, потому что и руководящие лица, равно как и другие люди могут совершать ошибки. Однако, обмен взглядами и взаимная критика не должны оставаться лишь на бумаге, как это имело место в период культа личности, а должны прочно войти в жизнь.

THE FREEDOM OF CRITICISM AND THE DEVELOPMENT OF MARXIAN THEORY

M. Suchý

The main reason of the deformation of Marxism, described as personality cult, occurred both in the theoretical and practical field, cannot be sought simply in the errors and personal properties of the leading personalities. An explanation of this kind of the deformation of Marxism would be an only very superficial one. The reason must be looked for first of all in the conditions — however, without underestimating the personalities — which had enabled the errors and properties of leading personalities to grow and extend in such a tremendous range and to run to the utmost extreme. One of these conditions was the impossibility to exchange openly views and opinions, to exert reciprocal criticism and to criticize the views and opinions of the leading personalities. Lacking this condition it is not possible to avoid inflexibility and rigidity of thinking even in the future since leading personalities, just the same as common people, are liable to commit certain errors. However, reciprocal criticism and free exchange of opinions cannot remain merely written on paper; they are to be realized.

K DIALEKTIKE SUBJEKTU A OBJEKTU

RUDOLF ŠÍMA

Socializmus je spoločenské zriadenie, v ktorom sa ľud po prvý raz v histórii stáva vedomým tvorcom svojich dejín. Socialistická revolučná prax a celkový spoločenský pohyb je tu charakterizovaný nebývale vzrastajúcou úlohou subjektívneho faktora. Ani v jednom spoločenskom zriadení nemôžu byť vytvorené také priaznivé podmienky pre jeho všestranný rozvoj a uplatnenie ako práve v socialistickom spoločenskom zriadení.

Maximálny rozvoj a uplatnenie subjektu pri budovaní socializmu je jeho produktom a zároveň predpokladom. Vari nikdy otázka všestranného rozvoja a uplatnenia subjektu pri riešení vzrastajúcich úloh pri budovaní socializmu nebola taká aktuálna ako práve dnes, keď sa ťažisko boja za socializmus prenieslo u nás definitívne na pole vedy, ekonomiky, techniky a kultúry. Pochopiť a objasniť možnosti, cesty, formy rozvoja a uplatnenia subjektu pri plánovitom riadení celého spoločenského procesu je jednou z najnaliehavejších úloh pri budovaní socializmu.

Metodologickým predpokladom teoretického pochopenia a praktického riešenia tohto problému je dôsledné pochopenie a objasnenie dialektiky subjektu a ob-

jektu. Jej nepochopenie tvorí gnozeologické korene nesprávnych názorov na úlohu a možnosti subjektu pri riadení spoločenského procesu vôbec a v socializme zvlášť. Sú to na jednej strane ešte zotrúvajúce, i keď dozívajúce dogmatické názory, ktoré jednostranne splošňujú a vulgarizujú úlohu a funkciu objektu, ale aj subjektu, zvlášť individuálneho subjektu pri spoločenskom vývoji. Je správne a veľmi potrebné zamerať ešte ostrejšie kritiku na túto deformáciu vzťahu subjektu a objektu.

Treba však na druhej strane preveriť aj inú deformáciu vzťahu subjektu a objektu, i keď vystupuje pod firmou „antidogmatizmu“. Názory svedčiacie o tomto druhu deformácie vzťahu subjektu a objektu sa objavili aj na stránkach našej tlače, i keď nie odbornej filozofickej tlače. Ako príklad uveďme nasledujúci názor E. Löbla: „Je možné uplatňovať pôsobenie zákonov, ktoré určujú priebeh hospodárskeho diania aj v socialistickej ekonómii?... Buď vychádzame z toho, že socialistické hospodárstvo je ekonomickou formáciou, ktorá umožňuje, aby ľudský um v optimálnej miere premenil prírodné sily a bohatstvo v bohatstvo národov, alebo vychádzame z toho, že existujú nezávisle od ľudí pôsobiace zákony, ktoré determinujú všetky dôležité javy socialistického hospodárstva.“¹ Stretávame sa tu teda so známou metafyzickou alternatívou „buď — alebo“. Buď subjekt (vo forme ľudského umu), alebo objekt (v podobne objektívnych zákonov). Buď je spoločenský pohyb determinovaný objektívnymi zákonmi, a vtedy podľa tejto alternatívy nemožno hovoriť o vzrastajúcej úlohe subjektu v spoločenskom vývoji; alebo je spoločenský pohyb determinovaný poznaním a činnosťou subjektu, a vtedy nemožno hovoriť o rozhodujúcej úlohe objektívnych zákonov. Podľa tejto alternatívy nemožno si ináč predstaviť vzrastajúcu úlohu subjektu v spoločenskom vývoji než na úkor zmenšovania úlohy objektu, a opačne. V skutočnosti však vzrastajúca úloha subjektu môže existovať len na základe a za predpokladu vzrastajúcej úlohy objektu, a naopak vzrastajúca úloha objektu môže byť len na základe vzrastajúcej úlohy subjektu. Preto skutočný problém nemožno formulovať metafyzickou alternatívou „buď — alebo“, ale len dialektikou subjektu a objektu.

Pochopením a objasnením dialektiky subjektu a objektu pochopíme gnozeologické korene spomenutých nesprávnych názorov a deformácií.

Objasnenie dialektiky subjektu a objektu nám zároveň umožní pochopiť a objasniť základné východiská a metodologické postupy pri riešení a objasňovaní marxistickej koncepcie človeka, ktorá má svoje základy v prácach „mladého“ Marxa. Už tieto práce (predovšetkým *Ekonomicko-filozofické rukopisy*, *Nemecká ideológia* a *Grundrisse der Kritik der Politischen Oeconomie*), ktoré boli dogmatikmi jednostranne odsudzované ako „nezrelé“, nemarxistické a pod., svedčia o tom, že problematika človeka je základnou problematikou marxizmu tak v teórii, ako aj v praxi. Bez týchto diel by sme plne nepochopili ani zmysel „zreých“ diel K. Marxa a F. Engelsa.

¹ E. Löbl, *O dogmatizme v ekonomickom myslení*. Kultúrny život (1963), č. 39.

Dialektickomaterialistický monizmus pokladá za „nositeľa“, „substanciu“ všetkých zmien jeden jednotný a zároveň kvalitatívne diferencovaný, dialekticky protirečivý svet — hmotu. Jednotlivé veci, javy, procesy, stránky, aspekty materiálneho sveta sú vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti. Vzájomné pôsobenia súvisiacich a podmienujúcich sa javov sa uskutočňujú v tak mnohostranných a mnohotvárných formách, ako mnohostranná a mnohotvárna je povaha javov vstupujúcich do vzájomnej súvislosti a pôsobenia. Niektoré z týchto mnohotvárných súvislostí pozorujeme, poznáme, iné nie. Niektoré majú bezprostredný význam a vplyv na našu prax, iné nie. Tieto vzťahy sú rovnako skutočné ako veci a javy hmotného sveta. Materiálna skutočnosť je teda jednotou vecí a vzťahov. Ani jeden jav nemôže byť od týchto vzťahov „oslobodený“. Čím bohatšie a zložitejšie sú javy a vzťahy skutočnosti, tým zložitejšia je sama skutočnosť.

Každý vzťah, každé pôsobenie je vzájomné dialektické pôsobenie. Výsledok tohto pôsobenia, i keď nie rovnakou mierou, závisí od všetkých javov, ktoré sú vo vzájomnom pôsobení, vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti. Hovoriť o pôsobiacich javoch a o javoch, na ktoré sa pôsobí, možno iba v relatívnom zmysle slova. Práve tento dialektický charakter pôsobenia javov a vecí navzájom je základom dialektickomaterialistického determinizmu, dialektickomaterialistického chápania skutočnosti.

Vznikom človeka sa materiálny svet dostáva do takého vývojového štádia, keď jeho jedna organická zložka — človek prestáva byť iba jeho pasívnou, neuvedomelou zložkou a svojou uvedomelou činnosťou, používaním „umelých nástrojov“ — proste pracovným procesom sa ako subjekt relatívne vydela z materiálneho sveta, stavia sa proti nemu ako k predmetu a predpokladu svojej činnosti — ako k objektu.

Vzťah, rozdiel, protirečenie medzi človekom ako subjektom a ostatným svetom ako objektom je z objektívneho i subjektívneho hľadiska najdôležitejším, najvýznamnejším spomedzi ostatných vzťahov, rozdielov, protirečení v materiálnej skutočnosti. Preto tvorí aj podstatu základnej filozofickej otázky.

Vďaka schopnosti vytvárať a používať v práci „umelé nástroje“ nie je už pre človeka nič nemožné, nič nedosiahnuteľné. Čo nemôže pre ešte nedokonalé „umelé nástroje“ dnes, bude môcť urobiť na základe ich zdokonalenia zajtra. Možnosť rozvoja „umelých nástrojov“ tak po kvantitatívnej, ako aj kvalitatívnej stránke a na základe toho rozvoj novej moci človeka nad prírodou, rozvoj jeho slobody je potenciálne bez hraníc. Touto skutočnosťou sa vytvorila pred človekom nová, od neho závislá, potenciálne nekonečná oblasť nových možností a výberu, ktoré sú základom jeho slobodného konania. A v tom je práve základný rozdiel medzi človekom a živočíchom. Kategória prostriedku hrá preto aj v Marxovom učení významnú úlohu. Človek uspokojuje svoje potreby predovšetkým „umelými prostriedkami“, ním samým vytvorenými. Tým zásadne mení svoj spôsob života i seba samého. V tom je podstata marxistického učenia, že sám človek je tvorcom všetkých tých zvláštností, ktorými sa kvalitatívne líši od ostatných živočíchov.

Kategórie „subjekt“ a „objekt“ sú teda — najvšeobecnejšie povedané — vedeckým odrazom dialektiky medzi človekom na jednom póle a ostatným materiál- nym svetom na druhom póle. V našej štáti si ich budeme všímať predovšetkým z tohto aspektu a na tejto rovine.

Dialektický vzťah medzi subjektom a objektom vzniká len cielavedomou, ľud- skou, predmetne materiál- nou činnosťou — prácou, praxou. Len v práci, len tým, že sa materiál- ny svet stáva človekovi pracovným predmetom a pracovným pro- striedkom, stáva sa aj objektom pre subjekt a človek subjektom zmien v objekte.

Dialektika subjektu a objektu sa prejavuje tak v praktickej, ako aj v teoreticko- poznávacej činnosti človeka. V pracovnom procese, v ktorom presahuje človek hranice svojej vlastnej jedinečnej existencie, získava aj schopnosť uvedomovať si nielen obklopujúci ho svet, ale i seba samého — schopnosť sebauvedomenia, bez ktorej by trpela tak predmetne materiál- na činnosť, ako aj subjekt sám. Predo- všetkým toto sebauvedomenie charakterizuje človeka, lebo na jeho základe činný človek je schopný urobiť si obraz o sebe, o svojom vzťahu k svetu a k iným ľuďom. regulovať svoj život, niesť zodpovednosť za svoje činy, proste žiť a konať tak ako človek, a nikto iný. Treba si však uvedomiť známu Marxovu myšlienku, že človek dlho predtým, než vystúpil vo „funkcii sebauvedomelého subjektu“, bol už sför- movaný od neho nezávislými príčinami vo „funkciu sociálno-ekonomického sub- jektu“. Jeho tvorivé „ja“ je koniec koncov určitý spôsob uvedomenia toho, čím sa individuum stalo v reálnej skutočnosti.

V špecificky ľudskej činnosti, v pracovnom procese nestačí už len prostá ko- existencia jednotlivcov. Táto činnosť je preto prácou, že je zároveň spoluprácou. Práca nevyhnutne predpokladá kooperáciu. Preto sa neprejavuje len ako indivi- duálna predmetná materiál- na činnosť, ale aj ako vzájomné pôsobenie a vzájomná koordinácia tejto činnosti. Prostriedkom spojenia a koordinovania ľudskej činnosti sa stal jazyk. S vývinom jazyka sa v procese spoločenskej práce ďalej rozvíjalo ľudské myslenie a vedomie.

„Vo výrobe pôsobia ľudia nielen na prírodu, ale navzájom aj na seba. Len tak môžu vyrábať, keď určitým spôsobom spoluúčinkujú a svoju prácu si navzájom vymieňajú. Aby vyrábali, vstupujú do určitých vzájomných vzťahov a pomerov a len v rámci týchto spoločenských vzťahov a pomerov sa uskutočňuje ich pôso- benie na prírodu, uskutočňuje sa výroba“.²

Všetky činy človeka ako spoločenskej bytosti nie sú už iba individuálne akty, izolované od činnosti ostatných ľudí, zamerané len na uspokojenie individuálnych biologických potrieb, ale tvoria súčasť spoločenskej praxe, ktorá je určovaná pre- dovšetkým úlohami a potrebami spoločenského života. Existencia človeka sa vy- značuje okrem výmeny látok s prírodou aj výmenou látok s ostatnými ľuďmi. Hybnou silou vývoja spoločnosti nie sú už iba individuálne biologické potreby, ale práca ako súčasť spoločenskej praxe a v nej vzniknuté vzťahy, zväzky a po- treby, ktoré tvoria základ všetkých sociálnych vzťahov, včítane politických a ideologických.

Ak preto chceme spoznať hlavné príčiny vývoja dejín, nestačí skúmať len

² Marx — Engels, *Vybrané spisy*, I, Bratislava 1952, 75.

individuálne pohnútky jednotlivých ľudí, ale predovšetkým treba skúmať spoločenské pohnútky, ktoré uvádzajú do činnosti veľké sociálne útvary, v triednej spoločnosti predovšetkým triedy. Práve toto má na zreteli aj Engels, keď píše: „Keď teda ide o vypátranie hybných síl, ktoré vedome, alebo nevedome, a to veľmi často nevedome, sa skrývajú za pohnútkami historicky činných ľudí a ktoré sú koniec koncov skutočnými hybnými silami dejín, nemôže ísť natoľko o pohnútky jednotlivcov, čo ako vynikajúcich, ako skôr o pohnútky, ktoré uvádzajú do pohybu veľké masy, celé národy a v každom národe zasa celé triedy.“³ Touto orientáciou prekonáva marxizmus predošlú filozofiu dejín a sociológiu. Marxistickej orientácia pozornosti pri skúmaní celkového spoločenského vývoja na pohnútky veľkých sociálnych útvarov, ako sú triedy a pod., nesmie nijak znamenať podcenenie alebo zanedbanie subjektívnych pohnútok konania jednotlivých ľudí a rôznych „malých“ sociálnych útvarov.

Človek vzniká ako spoločenská bytosť z nečloveka zároveň so vznikom spoločnosti zo stádovej pospolitosti. Tak ako sa v prípade vzniku človeka prírodný tvor *iba* poľudštil, tak sa zasa v prípade vzniku spoločnosti prírodné stádo *iba* zospoločenštilo. Medzi človekom a prírodou ako medzi spoločnosťou a prírodným stádom existuje kontinuita i diskontinuita. Keďže spoločenské prostredie je *iba* poľudšteným prírodným prostredím, tak napriek ich kvalitatívnej špecifickej odlišnosti je medzi nimi organická súvislosť a protiklad medzi nimi má *iba* relatívny charakter. To platí aj o relatívnej odlišnosti ich zákonitostí.

Prácou a v pracovnom procese vzniknutými vzťahmi vytvoril človek svoje vlastné „umelé“, voči prírode druhotné spoločenské prostredie, ktorým je vždy sprostredkovaný vzťah človeka a prírody. Napriek tomu, že toto spoločenské prostredie, tieto spoločenské vzťahy sú produktom ľudskej činnosti, v praxi sa automatizujú, a v živote človeka prijímajú v predsocialistických vykorisťovateľských spoločnostiach charakter vonkajšej, slepej prírodnej od jednotlivca nezávislej nevyhnutnosti. „Táto fixácia sociálnej činnosti, táto konsolidácia nášho vlastného produktu vo vecnú moc nad nami, ktorá sa vymyká našej kontrole, križí naše očakávanie, marí naše výpočty — je jedným z hlavných momentov v doterajšom dejinnom vývoji.“⁴ V tomto zmysle je medzi existenciou prírodnej a spoločenskej nevyhnutnosti *iba* relatívny rozdiel. Je preto mylný názor E. Löbla, že „objekt poznania prírodnej vedy sa priepastne líši od objektu poznania politickej ekonómie“. Zákony v prírodnej vede i zákony v spoločenskej vede odrážajú podstatné, nevyhnutné súvislosti, aj keď v prvom prípade medzi pasívnymi, nevedomými vecami a v druhom prípade medzi aktívnymi, vedomými javmi. „Avšak tento rozdiel čo ako dôležitý pre skúmanie dejín, najmä jednotlivých epoch a udalostí, nemôže nič zmeniť na skutočnosti, že beh dejín je ovládaný vnútornými všeobecnými zákonmi.“⁵ Iná je však otázka pôsobenia a využívania tejto nevyhnutnosti, zvlášť v socializme, otázka jej premeny z „nevyhnutnosti osebe“ na „nevyhnutnosť pre nás“.

³ F. Engels, *L. Feuerbach a rozklad...* Marx — Engels, *Vybrané spisy II*, Bratislava 1953, 354.

⁴ Marx — Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, 35.

⁵ Engels, *L. Feuerbach...* Marx — Engels, *Vybrané spisy II*, Bratislava 1953, 352.

Spoločenským prostredím a miestom v ňom je sprostredkovaný v každom historickom období vzťah jednotlivca k prírode a k ostatným ľuďom, k objektívnym podmienkam jeho činnosti a existencie. V tomto zmysle hovoríme o človeku ako o spoločenskom človeku, o jednote človeka a spoločnosti.

Vznikom človeka a spoločnosti, vznikom spoločenského prostredia vznikla v materiálnom svete nielen nová „materiálna“ kvalita, ale nevyhnutne aj nová sústava vzťahov. Nové vzťahy človeka k prírode a k ostatným ľuďom v pracovnom procese a vôbec v celospoločenskom živote dali materiálnemu svetu kvalitatívne nový obsah. Od tejto doby existuje materiálna skutočnosť ako ľudská skutočnosť, ako predpoklad a predmet a zároveň aj produkt ľudskej činnosti. Ak napríklad určitý predmet, určitá vec bola predtým v mechanickej či fyzikálno-chemickej alebo biologickej skutočnosti iba masou, resp. kusom hmoty zloženej z určitých molekúl a atómov, alebo iba živým tvorom, tak vo svetle novej ľudskej sústavy vzťahov vystupuje ako predmet či nástroj ľudskej činnosti, ako úžitková, prípadne smenná hodnota. Masa, látka, živý tvor získali kvalitatívne nové vlastnosti, hodnoty, významy. „Spoločnosť je teda dovŕšená bytostná jednota človeka s prírodou, opravdivé zrkiesenie prírody, dokonalý naturalizmus človeka a dokonalý humanizmus prírody.“⁶ Na základe takto ponímanej jednoty prírody a spoločnosti hovoríme aj o jednote prírody a človeka, ktorá zároveň jednotu prírody a spoločnosti podmieňuje. To však nijako neznamená, že všetky základné premeny v skutočnosti sú podmienené iba človekom.

Pojem objekt vyjadruje práve tú stránku materiálnej skutočnosti, ktorá determinuje a zároveň je determinovaná človekom ako subjektom. Pritom sa nezanedbáva ani druhá stránka materiálnej skutočnosti, ktorou táto skutočnosť existuje ako „objektívna realita, daná človeku v jeho pocitoch“, ktorá však tiež nadobúda nový význam vo vzťahu k človeku, v dôsledku činnosti človeka.

Človek ako subjekt predmetne praktickej činnosti, myslenia a cítenia je tým ohniskom, v ktorom sa príroda a spoločnosť navzájom transformujú. V tomto zmysle je aj príroda, materiálna skutočnosť z jednej strany historicky sa meniacou spoločenskou kategóriou, pričom však z druhej strany zostáva absolútnou totalitou, nezávislou od človeka a spoločnosti, ako predpoklad a predmet ľudskej činnosti. Aj v tom sa prejavuje dialektický charakter materiálnej skutočnosti.

Človek a spoločnosť vznikli z prírody a sú iba zvláštnym prejavom prírody a ako takýto zvláštny prejav prírodu zároveň presahujú, sú „protiprírodou“, „nadprírodou“. Človek a spoločnosť sú teda iba zvláštne prejavy prírody, od ktorej sa líšia svojou zvláštnou formou. „Človek má pred sebou vždy dejinnú prírodu a prírodné dejiny.“⁷ Práve preto je Marxovi historický materializmus zároveň prírodovedeckým materializmom a spoločenský proces prírodne historickým procesom „riadeným zákonmi, ktoré nielen nezávisia od vôle, vedomia a úmyslov ľudí, ale naopak, samy ich vôľu, vedomie a úmysly určujú“.⁸ K človeku prístupuje Marx ako k zvláštnej zložke materiálneho sveta, ktorá v ňom a na

⁶ K. Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*, Praha 1961, 94

⁷ Marx — Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, 44.

⁸ Marx, *Kapitál I*, Praha 1953, 29.

základe jeho poznania a ovládania vytvára novú, na prírodu neredukovateľnú skutočnosť. Práve z tohto postupného vyčleňovania človeka z prírody, ktorej zložkou však zostáva, aj keď z druhej strany vystupuje voči nej stále viac ako tvorca, vyplýva hlboká problémovosť ľudskej činnosti, slobody, ľudskej existencie. Vznikanie a určitá popularnosť antropologických smerov, ktoré obracajú pozornosť na túto problémovosť človeka, je len nevyhnutným prejavom práve tejto a takejto ľudskej skutočnosti.

Bytie, skutočnosť je pre marxistickú filozofiu dialekticky protirečivou a kvalitatívne diferencovanou jednotou objektu a subjektu, alebo ináč povedané: jednotou, totalitou prírody, spoločnosti a človeka. Táto totalita sa prejavuje tak v objekte, ako aj v subjekte. Bytie, skutočnosť v kvalite objektu existuje len vo vzťahu k subjektu, podobne ako človek v kvalite subjektu existuje len vo vzťahu k objektu. Ak si dovoľíme zjednodušenú analógiu, tak ide o podobný vzťah ako medzi rodičmi a deťmi. Človek môže existovať v kvalite rodiča len vo vzťahu k dieťaťu, podobne ako iný človek alebo ten istý človek môže existovať v kvalite dieťaťa len vo vzťahu k rodičom. Tvrdenie, že bytie, skutočnosť existuje ako objekt len vo vzťahu k subjektu, nie je nesprávne (subjektívnoidealistické). Nesprávne je iba tvrdenie, že celé bytie, celá skutočnosť existuje len ako objekt pre subjekt, ako je to obsiahnuté napr. v Avenáριοvej teórii „principiálnej koordinácii“, ktorú rozmetal už Lenin. Skutočnosť, však neexistuje len ako objekt kvôli subjektu. Existuje zároveň aj ako absolútna totalita nezávisle od subjektu. V kvalite objektu vystupuje však len vo vzťahu k subjektu. V stotožnení skutočnosti a objektu na základe objektu a vylúčenia subjektu sú okrem iného gnozeologické korene mechanistickomaterialistického svetonázoru. Naproti tomu toto stotožnenie, avšak na základe subjektu, pri zanedbaní objektu, využil aj idealizmus, a to tak subjektívny, ako aj objektívny.

Každý konkrétny, historicky určený objekt i subjekt existuje len ako spoločenský subjekt a objekt; je priesečníkom objektívnych a subjektívnych určení, určitým prejavom ľudskej skutočnosti. Každý historicky sa meniaci objekt existuje ako subjektivizovaný objekt a každý historicky sa meniaci subjekt vystupuje zase ako objektivizovaný subjekt.

*Predmetne praktický vzťah subjektu k objektu — základ
všestranného rozvoja osobnosti*

Ľudský, predmetne praktický vzťah človeka k prírode,* k okolitej skutočnosti nemôžeme chápať úzko, iba ako vzťah výrobcu k výrobnému materiálu, a aktivitu človeka iba ako výrobnú aktivitu, ako púhe vynakladanie pracovnej sily, ľahostajné k vlastnému obsahu. Predmetne praktický vzťah človeka k obklopujúcemu svetu znamená oveľa viac, je oveľa bohatší a všestrannejší. Pracovná činnosť a aktivita človeka sa organicky prelína celým jeho životom, celou jeho záujmovou sférou. Je predpokladom, alebo presnejšie: jednotí, zahrňuje v sebe biologicko-fyzikálnu, racionálnu, etickú, estetickú, citovú stránku aj iné stránky

* Tento vzťah je preto ľudský, že je spoločenský.

ľudského života. Preto predmetne materiálnu prax nemožno skúmať iba ako jeden aspekt človeka popri iných aspektoch. V predmetne praktickej činnosti sa prejavuje človek nielen ako výrobca, ale aj ako mysliteľ, umelec, občan, konzument, tvorca kultúry a pod. Veď pracovne činného človeka nemožno rozdeliť na výrobcu v zmysle pracujúceho automatu a na bytosť produčujúcu myšlienky, estetické predstavy a pod. mimo tejto pracovnej činnosti — proste na duchovného tvorca ako takého. Týmto konštatovaním, samozrejme, nepopierame opodstatnenosť relatívnej samostatnosti výrobnej, mysliteľskej, umeleckej a inej ľudskej činnosti. Chceme len povedať, že ich jednotiaci základ a zmysel je v predmetne praktickej činnosti. Veď človek len tak adekvátne poznáva a umelecky zobrazuje objektívny svet „vec osebe“, že vďaka predmetne materiálnej praxi ho mení na subjektívny, humanizovaný svet, na svet potrieb, prostriedkov, nástrojov, cieľov atď., na svet „pre seba“. Keď pracovne činný človek produkuje existenčné prostriedky, tak spolu s tým — ako poukázal už aj Marx — nevyhnutne produkuje aj výrobné a spoločenské vzťahy a na ich základe spoločenské inštitúcie, idey, predstavy, emócie — proste rôzne formy a súčasti spoločenského vedomia.

V predmetne praktickej činnosti sa vyvíja a uplatňuje človek ako biologicko-fyzická, psychicko-mysliteľská i spoločenská ekonomicko-politická bytosť. Len na základe predmetne praktickej činnosti možno pochopiť filozofickú prírodnú spoločenskú podstatu človeka, ktorá jednotí rôzne jeho stránky, či už je to stránka biologická (človek ako živočích určitého druhu), psychologická (psychické aspekty človeka), ekonomická (človek ako výrobca), politická (človek ako príslušník triedy, spoločenskej skupiny, nositeľ politickej moci), morálno-právna (človek ako nositeľ svedomia, povinností, práv) a pod. Bez tohto jednotiaceho hľadiska by sme nemohli vytvoriť a pochopiť obsah filozofického pojmu človeka ako prírodno-spoločenskej bytosti, prejavujúcej a rozvíjajúcej sa predovšetkým v predmetne praktickej činnosti. Na základe izolovaného skúmania jednotlivých stránok človeka, na základe skúmania konkrétneho človeka v rôznych relatívne samostatných sústavách vzťahov by sme skonštruovali rad pojmov človeka, ktoré odrážajú jednotlivé jeho stránky a aspekty (napr. človek — výrobca, človek — občan, človek — tvor, človek — mysliteľ a pod.), ale nepodarilo by sa nám pochopiť človeka celistvo v jeho jednotiacej filozofickej podstate.

Človek sa teda nerozvíja ako všestranná osobnosť mimo predmetne praktickej tvorivej činnosti, zameranej na premenu prírody, spoločnosti a seba samého. Tento rozvoj môže existovať a rozširovať sa len v predmetne praktickej činnosti, ktorou človek produkuje nielen existenčné prostriedky, ale zároveň na základe možnosti mení svoje spoločenské prostredie, spoločenské podmienky svojej práce a života ako aj samu pracovnú činnosť, a to v smere výhodnom tak pre podmanenie prírody, ako aj pre svoj všestranný rozvoj a uplatnenie. Nepochopenie tejto skutočnosti a tvrdenie, že človek svojou predmetne praktickou činnosťou mení abstraktnú „ľudskú podstatu“, znamená nepochopiť spoločenskú podstatu človeka, ktorá „nie je nijaké abstraktum“, ale „súhrn spoločenských vzťahov“,⁹ ktorých základ, vznik, existencia a vývoj je v predmetnej materiálnej praxi. Keď

⁹ Pozri K. Marx, *Tézy o L. Feuerbachovi*, Nemecká ideológia, Bratislava 1961, 524.

Marx hovorí o nutnosti odstrániť prácu¹⁰ a nahradiť ju slobodnou činnosťou, tak mu ide o odstránenie redukcie predmetne praktickej činnosti na púhu výrobnú prácu v zmysle výrobného automatu, ktorá človeka zotročuje, a nie všestranne rozvíja. Takáto „práca“ nemôže byť prvou životnou potrebou človeka „všestranným životným prejavom človeka“. Marxova požiadavka, obsiahnutá takmer vo všetkých jeho prácach, premeniť prácu z „púhej abstrakcie činnosti“ na tvorivú činnosť, na „všestranný životný prejav“, na „najintenzívnejšie sebauplatnenie človeka“, proste na činnosť, v ktorej sa s vynakladaním pracovnej sily prelínajú tvorivé prvky vynaliezavosti, objavovania, vedeckého čara a pod., nie je mladickým omylom revolučného Marxa, ale prejavom všestranného pochopenia predmetne praktického vzťahu človeka k objektívnej skutočnosti. Charakter, obsah, rozsah a rozvoj výroby a systém delby práce nemôže byť v socializme určovaný iba množstvom hladných žalúdkov, bosých nôh, výroby na hlavu a pod., ale aj potrebou všestranného rozvoja a uplatnenia človeka. Otázku intenzívneho tvorivého rozvoja a uplatnenia človeka v práci nemožno u nás odsúvať na obdobie „po splnení ekonomických úloh“.

Na tvorivý estetický a citový aspekt predmetne praktického vzťahu človeka k svetu výstižne poukazuje napr. E. Fischer: „Človek mení a začarováva svojou činnosťou okolitý svet: kus dreva, kosti, pazúrka premieňa a začarováva napodobnením, pripodobnením k modelu na žiadúci nástroj, na hmotné predmety. Na znaky, mená a pojmy a sám seba mení zo zvierata na človeka.“

Toto pôvodné čarodejníctvo, vyvolávajúce s pocitom moci aj pocit bezmocnosti, roznecujúce zároveň so skrotením prírody aj strach z nej, je koreňom a podstatou umenia. Prvý výrobca nástrojov je prvým umelcom, tvorivým výtvarníkom, ktorý dal kameňu nový tvar, aby v tejto podobe slúžil človeku.“¹¹

Z takéhoto bohatšieho a všestrannejšieho poňatia predmetne praktického vzťahu človeka k obklopujúcemu ho svetu vyplýva aj správne, bohatšie a všestrannejšie poňatie osobnosti človeka, po ktorom sa práve teraz oprávnené volá. Bez správneho objasnenia takej základnej kategórie, akou je predmetne praktický vzťah človeka k objektu, nemožno pochopiť ani problém všestranného rozvoja osobnosti a jej uplatnenia v práci.

Mechanistickomaterialistická a idealistická mystifikácia subjektu a objektu

Dialektiku subjektu a objektu, v základe ktorej je objekt, môžeme pochopiť len vtedy, keď skúmame konkrétnu dialektiku subjektu a objektu v jednotlivých fázach historického vývoja spoločnosti.

Protirečenie medzi subjektom a objektom vzniká, rieši sa a prekonáva predovšetkým vo výrobnom procese, základ ktorého tvorí pracovný proces. Pochopenie pracovného procesu, spoločensko-historickej praxe ľudí ako základu a podstaty predmetne praktického vzťahu človeka ku skutočnosti je pravým kľúčom k pochopeniu dialektiky subjektu a objektu.

¹⁰ Pozri, napr. Marx – Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, 73.

¹¹ E. Fischer, *O nevyhnutnosti umenia*, Praha 1962, 28–29.

Nie je náhoda, že práve otázkou spoločenskej praxe vo vzťahu k subjektu a objektu začína Marx svoje tézy o Feuerbachovi, „tento prvý dokument nového svetonázoru“, ¹² ktorého vznik, predovšetkým pre túto jeho vlastnosť, znamenal revolučný zvrat vo vývoji filozofie. V marxistickej filozofii nejde už len o to, aká je a čo je spoločnosť a človek, ale aj o to, ako sa pretvára a vytvára človek a spoločnosť. Práve preto, že pre marxizmus vystupuje bytie, skutočnosť nielen vo forme objektu a jeho nazerania, ale zároveň aj vo forme subjektu a jeho predmetne praktickej spoločenskej činnosti, mohol marxizmus prekonať mystifikáciu skutočnosti či už zo strany predchádzajúcich foriem materializmu, alebo zo strany rôznych foriem idealizmu.

Na základe metafyzickej mystifikácie vzťahu subjekt-objekt existovali, a v podstate existujú, dve mystifikácie skutočnosti, s ktorými musel a musí marxizmus zúčtovať.

Na jednej strane sa skutočnosť, bytie jednostranne poníma ako bytie, skutočnosť bez subjektu.

Na druhej strane sa zasa bytie, skutočnosť poníma ako skutočnosť človeka, ako ľudský projekt.

„Hlavným nedostatkom predošlého materializmu, včítane feuerbachovského, je, že predmet, skutočnosť, zmyslovosť poníma len vo forme objektu, čiže nazerania, no nie ako zmyslovú, ľudskú činnosť, prax, nie subjektívne. Tak sa stalo, že činnú stránku na rozdiel od materializmu rozvíja idealizmus, no iba abstraktne, pretože idealizmus, prirodzene, nepozná skutočnú zmyslovú činnosť ako takú.“ ¹³

Materialistická aj idealistická mystifikácia preniesli zložitý vzťah objektu a subjektu len do roviny abstraktnej gnozeológie, na vzťah vedomia a bytia. Kategórie „subjekt“ a „objekt“ boli u nich iba gnozeologickými kategóriami. Určité stránky, aspekty, prvky objektu a subjektu premenili na samostatný subjekt a objekt. Živá vnútorná dialektika objektu a subjektu ako i vzťahu medzi nimi im pritom musela unikáť. Rozdiel medzi nimi bol iba v tom, že materializmus pripisoval hlavnú aktívnu úlohu abstraktnému objektu a zdôrazňoval jednotu hmotného sveta a prírodnú stránku človeka, zatiaľ čo idealizmus pripisoval hlavnú aktívnu úlohu abstraktnému subjektu, zdôrazňoval odlišnosť človeka a prírody a vyzdvihoval aktivitu subjektu z hľadiska autonómie, rozumu a „ducha“.

Napríklad Feuerbach pod objektom rozumie nediferencovaný, nevyvíjajúci sa, nehistorický predmet nazerania, to, „čo vidíš a čo nepochádza z ľudských rúk a myšlienok“, ¹⁴ to, čo nie je poznačené ľudskou činnosťou. Činná, predmetná subjektívna stránka skutočnosti mu uniká, pretože mu uniká spoločensko-historická podstata ľudskej existencie. Pod praxou subjektu rozumie Feuerbach zmyslovo-biologickú činnosť, ako jedenie, pitie, dýchanie a pod. Keď Feuerbach zbavil objekt, skutočnosť aktívnej subjektívnej stránky, keď materiálnosť odlúčil od predmetnej aktivity subjektu, musel nevyhnutne prísť aj k mystifikácii subjektu, čo bolo však zároveň aj príčinou mystifikácie objektu, pretože zbavuje subjekt

¹² Pozri Marx – Engels, *Vybrané spisy II*, Bratislava 1953, 323.

¹³ Marx, *Tézy o L. Feuerbachovi, Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, 13.

¹⁴ L. Feuerbach, *Prednášky o podstate náboženstva*, Praha 1953, 106.

jeho predmetnej aktivity a chápe ho kontenplatívne, nediferencované a nehistoricky, iba ako pasívny reproduktor objektu, ako zrkadlo, v ktorom sa objekt odráža. Vonkajšie vplyvy prechádzajú podľa neho človekom ako mechanickou súčasťou prírody bez toho, že by sa v ňom ako v hranole lomili a poznačovali jeho špecifickou spoločenskou spôsobenosťou. Subjekt je teda, podľa neho, mechanickým produktom objektu, je iba následkom, ale nie je príčinou, je iba pasívnym nositeľom poznávacieho, odrážajúceho vzťahu k objektu. Zložitú dialektiku vzťahu subjektu a objektu redukuje Feuerbach, podobne ako predchádzajúci mechanistickí materialisti, na kauzálny vzťah, v ktorom objekt je príčinou a subjekt následkom. Táto mechanistická absolutizácia objektu vo vzťahu k subjektu je však abstrakciou, ktorá skresluje skutočnosť. Nepochopený ňou zostáva nielen objekt, ale i subjekt. Mechanistická absolutizácia objektu a na jej základe nastolená hmotná jednota subjektu a objektu bola len mechanicky nastolenou jednotou dvoch pólův skutočnosti. Tento názor bol na míle vzdialený od pochopenia ich skutočnej organickej dialektickej jednoty.

Idealizmus, ktorý sa vrhol na ľudskú činnosť zanedbanú predmarxovským materializmom, vysvetľoval aktivitu abstrakne, pretože idealizmus abstrahuje činnosť od predmetne zmyslovej činnosti a chápe ju ako „čistú“ od materiálnych predmetov nezávislú činnosť, ako autonómnú činnosť rozumu a ducha.¹⁵ Takúto abstraktnú „čistú“ činnosť človeka „ako takého“ izoloval od predmetnej zmyslovej činnosti konkrétnych ľudí a jej produkt premenil na samostatnú realitu. Skutočnosť, bytie, potom zredukoval na túto a takto získanú „objavenú“ „realitu“. Ak mechanistický materializmus „oslobodil“ skutočnosť od aktívnej predmetne zmyslovej činnosti človeka a redukoval ju na nehistoricky „čistý“ objekt, tak idealizmus „oslobodil“ skutočnosť od materiálneho základu a zredukoval ju na „čistý“ subjekt a jeho „produkt“.

Marxistická filozofia dialekticky prekonala spomínanú materialistickú a idealistickú mystifikáciu skutočnosti a vzťahu objektu a subjektu. Bolo to predovšetkým preto, že zbavila kategórie subjektu a objektu ich mechanistickomaterialistickej ako aj idealistickej strnulosti a abstraktnej protikladnosti, že prekonala ich metafyzické poňatie ako izolovaných vzájomne sa nepreplínajúcich, nevyvíjajúcich sa, nediferencovaných a neprotirečivých podstát. Marxizmus poníma kategórie subjektu a objektu ako historicky sa meniace vnútorné diferencované a protirečivé kategórie, ktorých jednota a protiklad sa prejavuje práve v predmetne materiálnej činnosti, predovšetkým vo výrobnom procese, analýzu ktorého na kapitalistickom spôsobe výroby so všetkou vedeckou precíznosťou urobil Marx. Objavenie a pochopenie dialektickej jednoty objektu a subjektu v spoločenskej praxi, v ktorej si však koniec koncov zachováva objekt, patrí k najväčším objavom marxistickej filozofie, k najväčším zásluhám K. Marxa. Analýza spôsobu výroby ukázala, že objekt existuje len ako konkrétne historicky určený objekt a zároveň produkt činnosti subjektu a činnosť subjektu neexistuje ako „čistá“

¹⁵ Na tomto mieste nediferencujeme medzi rôznymi formami idealizmu, pretože by to presahovalo možnosti a cieľ nášho článku.

abstraktná činnosť, ale ako predmetne materiálna činnosť konkrétne historicky určeného spoločenského subjektu.

Polemika Marxa s heglovcami na jednej strane a s Feuerbachom na druhej strane a kritika ich názorov, to bol predovšetkým zápas o správne dialektickomaterialistické poňatie vzťahu medzi spoločenským subjektom a objektom, zápas o dialektickomaterialistickú koncepciu osobnosti človeka. Z tejto polemiky a kritiky vznikla práve veľkolepá dialektická koncepcia spoločenského subjektu a objektu, ktorá bola aj kľúčom k dialektickomaterialistickej koncepcii prírody a človeka, prírody a spoločnosti ako aj koncepcii osobnosti. Nie je to koncepcia zbavená subjektu, ale koncepcia zbavená na jednej strane vykonštruovaného, neskutočného „čistého“, „duchovného“ subjektu a na druhej strane iba prírodno-biologického subjektu. Táto koncepcia nezavahuje, ale v maximálnej miere umožňuje slobodu a všestranný rozvoj a tvorivý podiel determinovaného človeka na tvorbe seba a skutočnosti. Táto „koncepcia“ dáva bodku za spormi o „človeku tvoriacom“ a „človeku tvorenom“ ako aj za sporom či poznanie skutočnosti robí cez subjekt alebo cez objekt. Subjektom v tejto koncepcii sú skutoční historickí ľudia, v celej ich bohatosti, rozmanitosti a zároveň jednote. Tieto marxistické myšlienky o dialektike subjektu a objektu deformoval dogmatizmus obojstranne. Poňatie objektu sa stále viac skresľovalo na teóriu ekonomického automatizmu a fatalizmu. Úloha subjektu a jeho aktivity sa zamenila za voluntaristický subjektivizmus a ľubovôľu „veľkých“ osobností. Ak za kultu osobnosti došlo k takejto deformácii vzťahu subjektu a objektu a na tom základe aj k deformácii vzťahu jednotlivca a spoločnosti, tak to nebolo preto, že by klasici marxizmu-leninizmus alebo marxizmus vôbec nemal alebo neumožňoval dialektickú koncepciu subjektu a objektu, jednotlivca a spoločnosti, a tým aj koncepciu osobnosti človeka. Chybou však bolo, že všeobecná dialektická koncepcia, ktorá, prirodzene, nemohla odrážať špecifické vlastnosti nových javov dnešnej spoločenskej skutočnosti, ale len jej prvky, ktoré boli zistiteľné alebo predvídateľné na vtedajšom vývine spoločnosti, neštudovala sa v jej konkrétnom prejave a špecifickej poznačenosti v podmienkach socialistickej výstavby, nehovoriac už o potrebe jej rozvíjania. Dnes pri riešení tohto vzťahu ako aj pri riešení spomenutých problémov nemusí ísť o vymýšľanie „modernej filozofie“, ktorá by bola „prekonaním“ marxizmu. Marxistická filozofia „nezastarala“. Zastarala však jej určitá historická forma a predovšetkým je prekonaná jej dogmatická deformácia z obdobia kultu osobnosti, nehovoriac už o neustálom prekonávaní našich predstáv o marxizme.

Vzťah subjektu a objektu nevystupuje teda iba ako vzťah prírody a spoločnosti, ale zároveň ako vzťah subjektu a objektu v rámci samého spoločenského vývoja, samej spoločnosti. Vďaka takémuto prístupu k problému môže marxistická filozofia, historický materializmus pochopiť skutočnosť, že práve vzťahom subjektu v rámci spoločenského prostredia je v podstate determinovaný aj vzťah medzi prírodou a spoločnosťou ako aj gnozeologický vzťah subjektu a objektu. Práve túto skutočnosť nevedia pochopiť rôzne sociologické teórie, či už ide napr. o geografický determinizmus, rôzne biologizujúce teórie, neomaltuziánstvo a pod., ktoré chápu spoločnosť ako pasívny produkt prírody a jej zákonitostí, a preto sa

nevyhnutne dopúšťajú chyby absolutizácie súvislosti a jednoty medzi prírodným a spoločenským prostredím na rozdiel od iných voluntaristických smerov, ktoré sa dopúšťajú chyby absolutizácie protikladu medzi prírodou a spoločnosťou.

Problematika dialektiky subjektu a objektu, ktorá sa prejavuje predovšetkým ako vzťah medzi objektívnou povahou spoločenského procesu a činnosťou ľudí, je hlavným obsahom materialistického poňatia dejín. Marxistickú dialektickú tézu vyslovenú Engelsom v liste Blochovi: „Robíme si svoje dejiny sami, ale pri veľmi určitých predpokladoch a podmienkach, z ktorých sú koniec koncov rozhodujúce hospodárske,“¹⁶ znovu a znovu ako mnoho ráz v histórii stavajú buržoázni ideológovia ako vnútorne rozpornú. Pýtajú sa, ako je možné tvrdenie historického materializmu, že spoločenský vývoj je prírodno-historickým zákonite podmieneným procesom, že rozhodujúcim činiteľom v dejinách sú objektívne materiálne podmienky, a zároveň tvrdenie, že ľudia si robia svoje dejiny sami, že teda rozhodujúcim činiteľom je subjekt, ľudia. Pre dialektickomaterialistickú metódu myslenia nie je obsah tejto tézy záhadou, pretože chápe historickú činnosť ľudí na základe „veľmi určitých predpokladov a podmienok“ a samy tieto predpoklady a podmienky nielen ako zákonite podmienené, ale aj ako produkty ľudí, v spojení v jednote s ich každodennou praktickou činnosťou. Až v tomto dialektickom svetle vystupuje ako autor i ako herec svojich dejín, ako produkt i ako tvorca svojich podmienok.¹⁷

Kategórie objektu a subjektu nie sú v marxistickej filozofii iba gnozeologickými kategóriami, ale predovšetkým ontologickými kategóriami historického materializmu a len z toho hľadiska ich možno pochopiť aj ako gnozeologické kategórie. „Vidíme, ako subjektivizmus a objektivizmus, špiritualizmus a materializmus, činnosť a pasivita strácajú až v stave spoločenskosti svoju protikladnosť, a tým aj bytie ako také svoje protiklady. Vidíme, ako riešenie teoretických protikladov je možné zasa len prakticky, len pomocou praktickej energie človeka, a teda ich riešenie rozhodne nie je len úlohou poznania, ale skutočnou životnou úlohou, ktorú filozofia nedokázala riešiť práve preto, že ju chápala len ako úlohu teoretickú.“¹⁸

Ako spoločenský subjekt vystupujú v každom historickom období konkrétne masy, triedy, strany, rôzne sociálne útvary a jednotlivci predovšetkým a hlavne tými svojimi stránkami, vlastnosťami, ktorými si uvedomujú objektívne materiálne a duchovné podmienky ako predpoklad a predmet svojej činnosti a aktívne ich menia v súlade s reálnymi možnosťami v spoločenskom vývoji. Ide tu teda predovšetkým o tie stránky a vlastnosti — spojené nevyhnutne s biologicko-fyziologickými a ostatnými vlastnosťami konkrétnych ľudí, tried, skupín — ktoré znamenajú aktivitu reálneho, dialekticky protirečivého historického subjektu, a to tak v teoreticko-poznávačej, ako aj v predmetne materiálnej rovine, pričom sa kladie dôraz na materiálnu stránku, ktorá je historicky aj logicky prvotná.

Individuálny subjekt, ktorý existuje len v jednote so spoločenským subjek-

¹⁶ Marx — Engels, *Vybrané spisy II*, Bratislava 1953, 443.

¹⁷ Pozri Marx, *Bieda filozofie*, Praha 1948, 87.

¹⁸ Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*, Praha 1961, 99.

tom, je poznačený charakterom triedy, rodiny, národa a rôznych iných sociálnych útvarov, ku ktorým patrí. Nie je teda iba komplexom určenosti „čisto“ subjektívnych, vyplývajúcich zo špecifickej individuálnej vnútornej usporiadateľnosti človeka. Skúmať individuálny subjekt, osobnosť človeka v jednote so spoločenským subjektom, vo všetkých dimenziách, ktoré sme spomenuli, preto je nielen potrebné, ale z hľadiska marxizmu je nevyhnutné.

Deformácia Marxovej tézy, že „ľudská podstata je v skutočnosti súhrnom spoločenských vzťahov“ tak, že spoločenské vzťahy zredukujeme na výrobné a výrobné zasa na triedne vzťahy, narobila veľa škody pri objasňovaní zložitého individuálneho subjektu, pri objasňovaní osobnosti človeka. Uvažovaním o individuálnom subjekte v triednych dimenziách iba ako o „priesečníku“ spoločensko-triednych vzťahov pochopíme v podstate jeho základ, avšak nepochopíme celý konkrétny živý individuálny historický subjekt v jeho špecifickej rozmanitosti a zložitosti, s jeho „každodennými“, „malými“ problémami a potrebami. Metóda redukcie zložitého a rozmanitého individuálneho subjektu, osobnosti človeka na jeho podstatu nám umožní pochopiť a dokázať — ako na to výstižne poukázal pri poslednej návšteve v ČSSR Sartre — že Paul Valéry bol malomeštiak, ale neumožní nám dokázať, prečo každý malomeštiak nie je Paul Valéry. Ak pre podstatu zanedbáme všetko ostatné, môže sa stať aj v socialistickej spoločnosti, ako sa za kultu osobnosti aj stalo, že sa na obyčajného konkrétného človeka s jeho každodennými problémami neberie ohľad v mene „veľkých vecí“, že obyčajný človek sa poníma ako mechanická súčasť, bezvýznamná alebo málo významná zložka „masy“. Niet potom divu, že javy, typické a nevyhnutné pre vykorisťovateľskú spoločnosť, ako je pocit osamelosti, opustenosti, bezvýznamnosti, strachu a úzkosti, objavia sa aj u mnohých občanov socialistickej spoločnosti, a to v miere povážlivo veľkej.

Na druhej strane, ak by sme o individuálnom subjekte uvažovali len v ktorejkoľvek jednej dimenzii (napr. národnej, rodinnej, psychologickoindividuálnej a pod.), nepochopili by sme spoločenskú podstatu individuálneho subjektu, ale iba druhoradé, i keď významné a dôležité určenosti človeka. Namiesto dešifrovania podstatného u človeka by sme dostali jeho mystifikáciu. To, čo vytýkame tzv. filozofii človeka, nie je snaha postaviť človeka do centra pozornosti, ale to, že absolutizovaním jednej dimenzie človeka, ako je najčastejšie šťastie, osobná zodpovednosť a pod., človeka deformuje a nie vysvetľuje.

Pod spoločenským objektom treba rozumieť predovšetkým tie historicky sa meniace objektívne materiálne a ideálne podmienky a okolnosti, ktoré v rozhodujúcej, podstatnej miere ako predpoklad a predmet pôsobenia na subjekt umožňujú jeho aktivitu, alebo jej prekážajú. Práve z týchto dôvodov ako hlavná zložka spoločenského objektu vystupujú ekonomické podmienky a okolnosti.

Objekt nie je kompaktný neprotirečivý jav pôsobiaci jedným smerom, ani nie náhodný zhluk vecí, javov, stránok, aspektov a pod. Nie je však ani jednotou, poriadkom vytvoreným alebo vneseným do neho transcendentálnym subjektom. Je to dialekticky protirečivý a zároveň jednotný zákonite sa vyvíjajúci jav. Nevyhnutnosť objektívnej spoločenskej skutočnosti sa prejavuje v mnohých konkrétnych podobách a formách, rôznej povahy, charakteru a stupňa, pričom je

v neustálom vývoji a zmene. Takéto dialektickomaterialistické poňatia spoločenského objektu jedine otvára cestu k myšlienke spoločenského vývoja a pokroku, zdôrazňuje a zdôvodňuje význam pôsobenia spoločenského subjektu pri spoločenskom vývoji.

Protirečivú, diferencovanú a meniacu sa povahu subjektu a objektu odrážajú predovšetkým kategórie „nutnosť a náhoda“, „možnosť a skutočnosť“, ktorými sa však na tomto mieste nemôžeme hlbšie zaoberať.

Dialektickomaterialistický prístup k obsahu kategórií subjektu a objektu je jedine možným metodologickým princípom skúmania dialektiky subjektu a objektu v spoločenskom vývoji, ktorý sa vyznačuje tromi podstatnými relatívne samostatnými, avšak vzájomne spätými stránkami.

Z jednej strany sa nám javí ako proces smerom od objektu k subjektu, ako proces objektivizácie subjektu (poznačovanie, formovanie subjektu pod vplyvom objektu).

Z druhej strany ako proces smerom od subjektu k objektu, ako proces subjektivizácie objektu (poznačovanie, formovanie, vývoj, pohyb objektu pod vplyvom subjektu).

Z tretej strany ako výsledok, produkt vzájomného dialektického pôsobenia objektu a subjektu.

Skúmanie tohto konkrétneho a zložitého pôsobenia subjektu a objektu s celým jeho zložitým mechanizmom pri spoločenskom vývoji vôbec a v socializme zvlášť si vyžaduje samostatnú stať.

K ДИАЛЕКТИКЕ СУБЪЕКТА И ОБЪЕКТА

Р. Ш и м а

В результате возникновения человека и общества материальная действительность оказывается на таком этапе развития, когда одна её органическая часть — человек, как субъект относительно выделяется из объективной действительности и противопоставляется ей как предпосылка и предмет своей сознательной деятельности — как объект.

В первой части своей работы автор указывает на то, что в результате возникновения человека и общества природное создание лишь очеловечилось и природное стадо лишь обобществилось. Поэтому он подчеркивает относительность единства и разницы между природой и обществом, между субъектом и объектом. В результате возникновения человека и общества в материальной действительности создается не только новое „вечное“ качество, а также новая система отношений, придающая действительности качественно новое содержание и значение. Человек как субъект предметно-практической деятельности является тем фокусом, в котором природа и общество взаимно трансформируются.

Во второй части автор анализирует предметно-практическое отношение субъекта к объекту не только как основу и предпосылку „выделения“ человека из природы, а также как предпосылку и основу его существования как человека и всестороннего свободного развития. В предметно-практическом отношении человек проявляет себя не только как производитель, а всесторонне, следовательно, и как мыслитель, создатель, художник и т. п.

В заключительной части автор указывает на механическо-материалистическую и идеалистическую деформацию отношения между субъектом и объектом. Он подчеркивает, что в марксистской философии субъект и объект — не только гносеологические категории, а прежде всего онтологические категории исторического материализма. Как таковые, находящиеся в диалектическом взаимодействии, они представляют основное содержание марксистского понимания истории и марксистской концепции человека.

By the entering of man into society material reality reaches a stage of development in which one of its organic components, man, becomes as a subject relatively detached from objective reality, and he opposes himself against it as against a prerequisite and subject of his conscious activity, i. e., against object.

In the first part of his work the author points out that by the arrival of man, and by the creation of society the natural creature became nothing else but humanized and the natural herd became only sociable. Hence the author emphasizes the relativity of unity and of the difference between nature and society, between subject and object. By the arrival of man, and by the creation of society not only a new „eternal“ quality has originated in material reality, but a new relationship of relations, giving reality qualitatively new contents and significance, has come into being. Man, as a subject of objectively-practical activity is the focus in which the reciprocal transformation of nature and society takes place.

In the second part of the work the author analyzes the objectively-practical relation of the subject to the object not only as a foundation and prerequisite of the „disengagement“ of man from nature but also as a prerequisite and foundation of his human existence and all-sided free development. In the objectively-practical relationship man appears and acts not only as a productive entity, but he exists and acts as a many-sided being, such as thinker, creator, artist etc.

In the concluding part of his work the author points at the mechanistical-materialistic and idealistic deformation of the relationship subject-object. He emphasizes that in Marxian philosophy the categories subject and object are not only gnoseological categories but first of all ontological categories of historical materialism, and in this their quality they represent in the reciprocal dialectical acting the main content of Marxistic conception of history and of the Marxistic conception of man.

KOPERNIKOVO UČENIE NA TRNAVSKEJ UNIVERZITE

TEODOR MÜNZ

Kopernikovo učenie prenikalo na Slovensko v 17. a 18. storočí. Keďže išlo o názory veľmi revolučné, ktoré v nejednej súvislosti obracali dovtedajšie predstavy úplne naruby, je pochopiteľné, že sa neprijímali tak ľahko ako názory iné, menej radikálne a že vyvolali určitý rozruch najmä na Slovensku úplne ovládanom feudálnou teologickou mentalitou. „Iróniou osudu“ bolo, že úloha šíriteľov a obrancov Kopernikovho heliocentizmu pripadla u nás z veľkej časti práve profesorom trnavskej univerzity, jezuitom, príslušníkom rádu cirkvi, ktorá dala Kopernikovo dielo na index a čistotu učenia ktorej proti rozličným moderným kacírstvam mali hájiť predovšetkým jezuiti. Preto bude iste zaujímavé všimnúť si podrobnejšie, ako presadzovali a bránili títo profesori Kopernika a ako sa s ním vyrovnali po teologickej stránke.

V našej štúdii *Niektoré črty filozofie Andreja Jaslinského*, uverejnenej v 6. čísle XVIII. ročníka tohto časopisu, charakterizovali sme filozofiu na trnavskej univerzite. Spomenuli sme, že k nej patrila aj fyzika, ktorej dôležitou časťou bola astronómia. A tak táto veda bola vlastne filozofickou poddisciplínou. Trak-